

ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911

Я. Олійник, член-кор. АПН України, д-р екон. наук

ОСНОВНІ РИСИ СТАНОВЛЕННЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

Розкриті особливості становлення університетської географічної науки в Україні.

Exposed peculiarities establishment of University geographical science in Ukraine.

Науковий підхід до розробки проблем географії зріс з утворенням Харківського (1805), Київського (1834), Новоросійського (1865) університетів. Проте до 1890 року, тобто до утворення спеціальних кафедр географії, дослідження у галузі географії в цих університетах були епізодичними і, як правило, стосувалися, метеорології та меншою мірою, кліматології. З утворенням кафедр географії почалися систематичні географічні дослідження і формування географічних наукових шкіл.

Фундатором Харківського університету був В.Н. Каразін (1773–1842). Учений широкого профілю (хімія, технічні науки), він заклав основи української кліматології і метеорології, першим в Україні обґрунтував метеорологію як науку, висунув ідею про вплив лісонасаджень на клімат, запропонував організувати метеорологічну мережу Росії на чолі з Головною фізичною (нині геофізичною) обсерваторією. В.Н. Каразін перший в Україні з 1810 року, започаткував систематичні метеорологічні спостереження і вів їх протягом 30 років. Проте метеорологічну обсерваторію тут створили лише у 90-ті роки, коли географічні дослідження очолював А.М. Краснов.

Основоположником геологічної і географічної наукових шкіл у Харківському університеті був професор геології – Іван Леваковський (1828–1893). Він вивчав питання геології та геоморфології, у тому числі утворення річкових долів півдня Росії, асиметричну будову Кримських гір, обґрунтував етапність розвитку річкових долів, зумовлених тектонікою, був основоположником геоморфологічного вивчення України і попередником Харківської школи геоморфологів (М.І. Дмитрієв, Я.С. Едельштейн, А.Л. Рейнгард та інші). Досліджуючи питання гідрології України, геоморфології і тектоніки Правобережжя Дніпра, І.Ф. Леваковський видав "Атлас Дніпра" і "Матеріали до вивчення чорнозему" (1871).

Організатором географічної освіти в Харківському університеті став Андрій Краснов (1862–1915), випускник Петербурзького університету, товариш В.І. Вернадського. У вересні 1889 року він прочитав першу вступну лекцію в Харківському університеті на тему: "Географія як нова університетська наука", в якій вказав, що "географія завжди мала предметом своїм земну кулю, опис її материків і океанів і пояснення явищ, які на ній відбуваються і зумовлюють обстановку і частку проживаючого на ній населення". Вперше в історії географічної науки він пропонує вважати головним її завданням виявлення географічних поєднань географічних компонентів, вивчення їх особливостей і причин розподілу. 23 роки присвятив А.М. Краснов професорській діяльності в Харківському університеті. Враховуючи, що найбільш знані геоморфологи Харківської наукової школи закінчили університет і стали відомими вченими (А.Л. Рейнгард, Я.С. Едельштейн, М.І. Дмитрієв) ще до приходу в цей заклад Д.М. Соболева (1914), а його учні самі створили наукові школи (М.І. Дмитрієв – у Харкові, Я.С. Едельштейн – у Санкт-Петербурзі), ми маємо повне право вважати А.М. Краснова засновником геолого-геоморфологічного напрямку і школи, а саму школу іменувати школою

А.М. Краснова – Д.М. Соболева – М.І. Дмитрієва, а Д.М. Соболева вважати послідовником А.М. Краснова.

А.М. Краснов – засновник біогеографічного напрямку досліджень, в якому працював Є.М. Лавренко. Його ботанічна школа нині закінчила своє існування у зв'язку з від'їздом багатьох її учнів (В.І. Талієв, Є.М. Лавренко, І.А. Культасов та ін.), а геолого-геоморфологічна школа завдяки успішній діяльності Д.М. Соболева, М.І. Дмитрієва, П.М. Цися, С.І. Проходського й І.Г. Черваньова продовжує діяти, а через П.М. Цися внесла вклад у розвиток Львівської геоморфологічної наукової школи. Продовжує роботу і наукова геоморфологічна школа ВСЕГЕІ (Геолкому) і Санкт-Петербурзького університету, яку започаткував представник Харківської школи – Я.С. Едельштейн (Я.С. Едельштейн – З.А. Сваричевська – Ю.П. Селіверстов та ін.).

Метеорологічний напрям у Харкові в дореволюційний період започаткували М.Д. Пильчиков, В.А. Педаєв.

Розвитку економіко-географічних напрямів у дореволюційному Харкові не виявлено, хоча випускники університету Г.М. Гехтман і Г.А. Кочарян – стали фундаторами грузинської, азербайджанської та вірменської наукових економіко-географічних шкіл.

Київський університет створено на базі Кременецького ліцею зусиллями ряду вчених України і Росії. Серед них був професор Московського університету, перший ректор Київського університету М.О. Максимович (1803–1873). Він поклав початок українській фольклористиці, котрою активно займалися географи. А в 1827 році ним видано книгу "Про системи рослинного царства". У 1855 році тут створено першу в Україні Метеорологічну обсерваторію (01.05.1855), в якій працювали (кінець XIX – початок XX століття) М.П. Авенаріус, К.М. Жук, П.І. Броунов, Й.Й. Косоногов.

Випускник Петербурзького університету М.П. Авенаріус (1835 – 1895) завідував кафедрою фізики й одночасно очолював обсерваторію. Він започаткував вивчення річного і добового ходів основних елементів клімату Києва (температури повітря і ґрунту, атмосферних опадів). Як фізик, він був засновником спеціальних метеорологічних досліджень в Україні (актинометричні дослідження, атмосферна електрика).

Читання лекцій із географії в Україні вперше започатковано у Київському університеті з 1834 року на кафедрі фізики та фізичної географії. Спочатку курс фізичної географії читали професори В.П. Чехович і Е.А. Кнорр. Головна увага приділялася метеорології та викладання курсу в цілому мало геофізичний напрям.

Ще до відкриття кафедри географії в університеті здобули спеціальну освіту видатні спеціалісти О.В. Косовський та Й.Й. Косоногов, а обрання професором кафедри географії в 1891 році П.І. Броунова сприяло активізації географічних досліджень.

П.І. Броунов (1853–1927) – перший завідувач кафедри географії Київського університету (1890). Він – вихованець Петербурзького університету, де одержав ступінь доктора метеорології і фізичної географії (1886)

і учень, працюючого в Україні, М.П. Авенаріуса. Керуючи кафедрою, він читав фізичну географію, метеорологію і земний магнетизм. У 1892 році П.І. Броунов організовує Придніпровську мережу метеорологічних станцій, ставлячи перед нею завдання виконання широкої програми спеціальних агрометеорологічних спостережень і всебічного вивчення клімату країни. П.І. Броунова можна вважати фундатором сільськогосподарської метеорології.

Зусиллями М.П. Авенаріуса – П.І. Броунова в Києві склалася школа метеорології, агрокліматології і кліматології, еволюція якої була протягом її функціонування від фізики до географії. Сліди її можна відшукати і зараз (М.П. Авенаріус, П.І. Броунов – К.М. Жук – Й.Й. Косоногів – І.К. Половко – М.І. Щербань – Є.Є. Корнієнко).

Географо-геоморфологічний напрям у Київському університеті бере початок від геологічної наукової школи. Першим професором геології (1837–1842) Київського університету був вихованець Дерптського університету Ернест Гофман (1801–1871). Він один із піонерів геологічного та геоморфологічного вивчення Київської, Подільської, Херсонської і Таврійської губерній. Надалі Е. Гофман поїхав на роботу в Санкт-Петербург. У 1849 році за дослідження Полярного Уралу першим у Росії він був удостоєний Костянтинівської медалі Руського географічного товариства за відділенням фізичної географії.

У другій половині XIX століття в університеті сформувалася геологічна наукова школа на чолі з К.М. Феоділаковим (1818–1901). Він першим склав геологічну карту Київської губернії і геологічні карти Києва, одним із перших почав проводити інженерно-геологічні дослідження Києва, зокрема зсувів на правому березі Дніпра. Займаючись проблемами тектоніки, стратиграфії і гідрології, учений звернув увагу на четвертинні відклади та їх роль у географічному середовищі. У школі К.М. Феоділакова під час вивчення четвертинних відкладів виріс відомий учений П.А. Тутковський, який одержав ступінь не тільки доктора геології і географії, але й у числі перших докторів-географів Росії (Д.М. Анучин, А.М. Краснов, Л.С. Берг, Г.І. Танфільєв) – ступінь доктора географії. Використовуючи палеогеографічний аналіз, він виклав льодовиково-еолову гіпотезу утворення лесу, яка принесла йому світове визнання. П.А. Тутковський першим розробив й обґрунтував основи палеогеографічної етапності лесової формації. Його ідеї простежуються у геоморфології України і зараз (С.Ю. Бортник, Н.П. Герасименко, О.О. Комлев, В.В. Стецюк).

У 1850–1880 роках у Київському університеті працював М.Х. Бунге (1803–1895). Він був професором кафедри політекономії і статистики (1850–1869), поліцейського права (економічна політика) (1869–1880), тричі обирався ректором університету (1859–1862, 1871–1875 і 1878–1880). М.Х. Бунге займався проблемами статистики, грошового обігу й історії економічних навчань, він – автор низки книг і підручників із цих дисциплін. У 1881–1987 роках цей учений очолював міністерство фінансів, а в 1887–1995 – уряд Росії, у 1890 році обраний академіком.

У Київському університеті започатковано оригінальні економіко-географічні дослідження в Україні. Їх фундаторами стали В.Б. Антонович, А.С. Сиявський та К.Г. Воблий (1876–1947). У 1911 році В.К. Воблий стає професором політичної економії і статистики Київського університету і Київського комерційного інституту. Його наукові праці цього періоду (1906–1917) торкаються статистики, політекономії і конкретної економіки; ним досліджується історія польської фабричної промисловості (1909); професійно-промисловий перепис у Німеччині (1911); основи економіки страхування (1915); політичної економії (1918); статистики. Роботи над про-

блемами економіки привели вченого до конкретного вивчення економіки галузей господарства, їх історії і розміщення. У 1915 році К.Г. Воблий публікує статтю про продуктивні сили Німеччини, починає збір матеріалів до монографії із цукробурякового виробництва в Україні. У радянський період зазначалося, що у К.Г. Воблого були неправильні уявлення про стійкість дрібного селянського господарства, зроблені ним на основі даних сільськогосподарського перепису в Німеччині (1907). Із сучасної позиції цей закид навряд чи справедливий. Серйозні наукові праці в галузі економічної географії К.Г. Воблим створені вже в 1917–1947 роках. Починаючи свою наукову діяльність як спеціаліст у галузі політичної географії, вчений уже в першій чверті XX століття переходить на позиції економічної географії, а в 1919 році видає підручник з економічної географії України. Розпочавши наукову роботу як послідовник В.Е. Дена, в 1920-ті роки він змушений був перейти на позиції районної школи М.М. Баранського. Значно пізніше, у 1933 році, він стане засновником і першим завідувачем першої в Україні кафедри економічної географії Київського університету, де його учнями будуть відомі в майбутньому вчені: М.М. Паламарчук, Л.М. Корецький, та ін. Одночасно з К.Г. Воблим на терені географії з'являються географи А.С. Сиявський, В.П. Тимошенко, В.В. Садовський, І.А. Фещенко-Чопівський та ін. Їх діяльність пройшла за кордоном, переважно в українських вищих навчальних закладах Чехії (Вільний український університет, Вища народно-господарська школа в Подєбрадах, Вищий педагогічний інститут імені Михайла Драгоманова).

Новоросійський університет створено на базі колишнього Рішельєвського ліцею з ініціативи М.І. Пирогова. Становлення географічного відділення в ньому пов'язано з іменами О.В. Косовського і Г.І. Танфільєва.

О.В. Косовський (1848–1917) – уродженець України і вихованець Київського університету. Він одержав звання доктора метеорології і фізичної географії ще до Д.М. Анучина (1884). Будучи послідовником ідей М.П. Авенаріуса, створив ряд капітальних праць із кліматології Росії й України, аналізу погодного режиму, а також температури та солоності Чорного моря. Працюючи в Новоросійському університеті (1880–1907), О.В. Косовський створив мережу метеорологічних пунктів на південному заході України (з 1886), Одеську магнітно-метеорологічну обсерваторію (1892), підготував групу вчених, які згодом працювали професорами Новоросійського та інших університетів країни (М.А. Аганін, А.В. Ігнат'єв, В.М. Оболенський, П.Т. Пасальський, С.Г. Попруженко, Г.Я. Точидловський). Про свою діяльність в Одесі він писав: "у Одесі читав лекції по частинах фізичного землезнавства (орографія, метеорологія, океанографія, метеорологічна оптика, навчання про земний магнетизм і атмосферну електрику). Всі ці відділи сполучені мною в одне ціле під загальним заголовком фізичного землезнавства". Та очолити кафедру географії О.В. Косовському не доручили. Її очолив медик Яворський. Тому географічних досліджень на кафедрі географії практично не велося. У 1907 році О.В. Косовський переїхав до Санкт-Петербурга, став заслуженим професором Петербурзького університету і членом-кореспондентом Петербурзької академії наук.

Учень В.В. Докучаєва, Г.І. Танфільєв, працював під його керівництвом у Ґрунтовій комісії та Степовій експедиції (1888–1895), а потім у Петербурзькому університеті в Ботанічному саду. У 1905 року переїхав в Одесу і фактично заново організував тут кафедру географії (в університеті), фізико-географічну і біогеографічну наукові школи. У 1911 році Г.І. Танфільєв захистив док-

торську дисертацію "Межі лісів Полярної Росії по дослідженнях у тундрі тиманських самоїдів". У своїх працях учений вивчав питання взаємодії між лісом і тундрою, лісом і степовими ландшафтами, довів, що причина безлісся степів криється в несприятливих для лісів ґрунтах степів, а саме у багатстві ґрунту і підґрунтя степів шкідливими для лісу легкорозчинними солями. Г.І. Танфільєв створив низку фундаментальних робіт із географії ґрунтів, значну наукову школу, яка функціонувала практично до наших днів (С.Т. Белозоров, В.В. Іванов).

Біля витоків економічної та соціальної географії України стояв Г.Г. Швіттау (1875–1950). Після закінчення Петербурзького університету, де його вчителем був В.Е. Ден, Г.Г. Швіттау почав свою наукову діяльність у галузі конкретної економіки і статистики. Ним проаналізовано професії і заняття населення (1908), написано підручник "Вступ в економічну статистику" (1908). Г.Г. Швіттау підготував програму Другого всеросійського перепису населення, яка не відбулася у зв'язку з початком Першої світової війни. Згодом напрям його наукової діяльності починає еволюцію в сторону економічної географії. У 1911 році він помістив в "Часописі Міністерства освіти" статтю "Предмет і задачі економічної географії". Це одна із перших методологічних робіт у цьому напрямі. Зусиллями К.Г. Воблого і Г.Г. Швіттау в Києві, О.О. Сухова і К.П. Пятлі в Одесі. Починають укладатися економіко-географічні осередки.

Частина території України з періоду III поділу Польщі (1795) протягом багатьох років перебувала в складі Австро-Угорщини. На цій території функціонували Львівський (1661) і Чернівецький (1875) університети.

Центром географічної науки на Західній Україні був Львівський університет. Ще до створення кафедри географії тут проводилися географічні або суміжні з географією дослідження.

Професор української мови і літератури Яків Головацький (1814–1888) вивчав проблеми літератури й етнографії Галицької й Угорської Русі. У 1875 році ним написана етногеографічна книга "Карпатська Русь", а в 1884 році – "Географічний словник західнослов'янських і південнослов'янських земель і прилягаючих країн". Переслідуваний австро-угорським урядом Головацький у 1867 році змушений був переїхати у Вільнюс, де очолив археографічну комісію.

Етнографію і географію України вивчав також польський учений, член-кореспондент Краківської академії наук Оскар Кольберг (1814–1890). Результати його досліджень викладено в книгах "Народ, його звичаї і засіб життя" (т. 1–23, 1857–1890), чотирьохтомнику про Покуття (1882–1889) і книзі про Волинь (видана в 1907 році).

Фундаментальну етногеографічну роботу в 5 томах "Гуцульщина" (1899–1908) видав Володимир Шухевич (1849–1915). У ній дано розгорнуту характеристику географічних особливостей, населення, його розміщення й етнографії. Ця наукова праця не втратила своєї наукової цінності до нашого часу.

У 1882 році в університеті створено кафедру (інститут) географії. У становленні географії Львівського університету виділяють декілька етапів. Перші два етапи тривали до 1945 року. Перший етап – становлення географії – пов'язаний з іменем А. Ремана (1840–1917), який був доктором філософії, а перед відкриттям кафедри пройшов навчання з географії, геології, кліматології, астрономії. А. Реман виконав фізико-географічні дослідження в південно-західній і південній Україні, Карпатах, а також у Південній і Середній Європі, на узбережжі Балтійського моря.

За твердженням професора Я.І. Жупанського, першим доктором філософії у галузі географії в Україні, за

межами царської Росії, став Григорій Величко (1863–1932), перший докторант А. Ремана. Він – автор багатьох монографій і популярних праць з географії й економіки України. Заслугою Г. Величка є спроба першого природно-географічного поділу Карпат, де він застосував термін "бескид" для того, щоб позначити певний тип гір. У його науковому доробку є праці "Політичні і торгові взаємозв'язки Русі і Візантії IX–XI сторіч" (1891); "Народописная карта українсько-російського народу" (1896), яка започаткувала українську етнокартографію; "Географія України – Руси" (1902).

У кінці XIX – на початку XX століття на кафедрі починають з'являтися студенти з числа українського населення (С.Л. Рудницький, В.О. Геринович). Перший період становлення географії у Львівському університеті пов'язаний із роками навчання, першими науковими працями ще одного учня А. Ремана – С.Л. Рудницького. У 1908–1918 роках він працював на кафедрі на посаді доцента. С.Л. Рудницький – автор перших наукових праць українською мовою (з геоморфології Карпат і Полісся), фундатор української геоморфологічної термінології, першого географічного опису всіх українських земель, у котрому рівномірно охоплені всі розділи географії, огляду етнографії і політичної географії України, перших карт всіх українських земель. С.Л. Рудницького в ряді праць називають творцем української географії. Надалі (1927) його було запрошено на роботу в Радянський Союз, де його доля одержала трагічне завершення.

Другий етап розвитку географії в університеті пов'язаний з Е. Ромером, А. Ціргофером, Ю. Полянським. Е. Ромер (1871–1954) – польський кліматолог, картограф, керував Інститутом географії до 1933 року. Він – другий докторант А. Ремана. Його наукові інтереси торкалися кліматології, геоморфології (комплексне вивчення регіонів Карпат і Поділля). Е. Ромер створив Львівську картографічну школу і сприяв видавництву географічної літератури.

А. Ціргофер (1893–1969) – один із вихованців Е. Ромера, відомий працями з палеоморфології Поділля, геоморфології, а в післявоєнний період – із регіональної географії, географії населення тощо. А. Ціргофер був завідувачем кафедри географії у 1939–1941 роках і 1944–1945 роках, а з 1945 по 1963 рік – завідувач кафедри фізичної географії Познанського університету.

Після приєднання Західної України до УРСР керівником Інституту з 1939 року до 1941 року був Ю. Полянський (1892–1975). Це перший українець, який потрапив на роботу в Інститут після довгої перерви, оскільки за керівництва Е. Ромера працювали лише поляки. Ю. Полянський у наукових школах був відомий як географ, геолог, зокрема роботою "Подільські етуди, тераси, ліси і морфологія Галицького Поділля над Дністром" (1929). Він із часом емігрував в Аргентину, де написав багато робіт із географії і геології країни.

Таким чином, за перші два періоди розвитку географії у Львівському університеті проводилися етнографічні, етнокартографічні, геоморфологічні дослідження, які відновилися після утворення географічного факультету в 1945 році і пов'язані з іменами П.Т. Ващенко, П.М. Цися, К.І. Геренчука. Ними засновані наукові школи, які функціонують до наших днів.

Про час становлення географії в Чернівецькому університеті немає єдиної думки, про що наголошують Я.І. Жупанський і В.П. Руденко. Одні дослідники називають 1865 рік – це рік заснування метеорологічної станції, інші – 1875–1877 роки, коли при кафедрі математики філософського факультету було відкрито лабораторію мінералогії. Таким чином, географічні напрями розпочалися з геологічного та економічного профілю. Власне географічний курс (метеорологію) почав читати доктор

філософії, професор фізики Алоїс Гайндльом. О. Зупан, доктор філософії, а з 1880 року – професор географії, організував галузеві географічні курси з фізичної географії, геоморфології, кліматології, океанології, а також регіональні курси з географії Європи, Африки, Азії. Він – автор низки цінних робіт із геоморфології Карпат, загального землезнавства і географії населення світу. Праці О. Зупана на російську мову переклав Д.М. Анучин. Австрійський період географії в університеті характеризується переважанням геолого-фізико-географічного напрямку.

Перехід Буковини до складу королівської Румунії вплинув на інтерес досліджень в університеті. Наукові дослідження насамперед стосувалися топоніміки Буковини, мінералогії, географії населення, тобто кафедри в основному займалися вивченням процесів румунського етносу.

У серпні 1940 року румунський університет реорганізовано в Чернівецький з українською мовою викладання (факультет очолив Г.В. Ваньков), а з 1944 року Чернівецький державний університет поновив свою роботу.

Таким чином, у дореволюційній Україні (у складі Росії) функціонувало три наукових центри географічної науки (Харків, Київ, Одеса), в основі яких були кафедри географії. Першими науковими керівниками цих кафедр були фундатор наукових колективів, а згодом шкіл. Це

були представники російської географії і в першу чергу – Санки-Петербурзького університету (М.П. Авенаріус, П.І. Броунов, А.М. Краснов, К.М. Феофілактов, Г.І. Танфільєв), що внесли значний вклад у формування географії України. Всі вони справедливо належать російській науці, а багато з них згодом працювали в головних наукових закладах Росії (П.І. Броунов, О.В. Косовський, А.М. Краснов). У наукових школах, створених цими вченими, з'явилися знані вчені українського походження, що закінчили Вищі навчальні в Україні (О.В. Косовський, Й.Й. Косоногов, П.А. Тутковський та інші).

До жовтневого перевороту 1917 року в Україні (включаючи західну частину) в галузях географії працювали доктори географії: О.І. Івановський (Харків), Г.І. Танфільєв (Одеса), П.А. Тутковський (до того ж доктор мінералогії і геогнозії геолого-мінералогічних наук) (Київ), доктор філософії Г.Величко (Львів); доктори не-географічних наук, професори-суміжники М.І. Андрусов (геологія), К.Г. Воблий (економіка, економічна географія), Й.Й. Косоногов (фізика, мінералогія), Є.В. Опоков (гідрологія) (Київ); В.Д. Ласкарев, О.І. Набоких, І.Я. Точидловський (Одеса); Д.М. Соболев (Харків); М.М. Самбікін (Полтава); Г.Ф. Морозов (Сімферополь).

Надійшла до редколегії 10.09.2010

УДК 911.3:796.5

О. Любіцева, д-р геогр. наук

УКРАЇНА В КОНТЕКСТІ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ

Розглянуто та співставлено тенденції розвитку міжнародного туризму та тенденції розвитку туризму в Україні протягом ХХІ ст. Визначено місце України в світовому туристичному процесі. Окреслено основні тенденції національного ринку туристичних послуг.

Distinguishing Tendency development for the international Tourism and Tendency development for the national Tourism in Ukraine on the XXI century. The place of Ukraine is certain in a world tourist process. Basic tendencies are outlined to the national market of tourist services.

Актуальність даного дослідження ґрунтується на ролі туризму як потужного комунікатора та інтегратора глобалізаційних процесів, феномена сучасної цивілізації.

Метою є визначення місця України в світовому туристичному процесі. Розкриттю поставленої мети відповідає вирішення завдань з визначення світових тенденцій розвитку туризму в усій багатогранності та розмаїтті його суспільних функцій, місця і ролі туризму в суспільному поступі України, місця українського туристичного ринку на ринку міжнародного туризму.

Виклад основного матеріалу. Феномен туризму був зафіксований ще у 80-х роках ХХ ст. (Акапулько, 1982 р.), а подальший розвиток дав підстави визначати його як суспільне явище, для якого характерні стрімкі темпи зростання, поліфункціональність і постійне ускладнення функцій, геоторизація або залучення до використання в туризмі не тільки Ойкумени (освоєної частини Землі), а й територій з екстремальними природними умовами, акваторій та навіть навколоземного простору. Все це дає підстави визначити туризм як явище глобальне, яке справляє потужний і неоднозначний вплив на довкілля, економіку і суспільство країн, задіяних у туристичному процесі, їх народи, а також на міжнародні відносини й торгівлю, обумовлюючи необхідність міжнародного регулювання на основі принципів відповідального, сталого та загальнодоступного туризму, зафіксованих у Глобальному Етичному Кодексі Туризму (Сантьяго, Чілі, 1.10.1999 р.) та дотримання цих принципів на національному рівні.

Туризму, як потужній складовій світової економіки глобального рівня, притаманні такі риси: 1) динамічність, проявом якої є високі темпи зростання туристич-

ної рухомості населення і прибутків від сфери економіки, яка забезпечує потреби туристів; 2) перманентна диверсифікація, яка ґрунтується на постійному урізноманітненні потреб, попиту населення і відповідній їй зміні видів та форм туризму, реструктуризації туристичної діяльності, ускладнення туристичних функцій; 3) виключно ринкові форми організації, які ґрунтуються на механізмі узгодження попиту/пропозиції та маркетингових стратегіях масового виробництва туристичного продукту і його реалізації на індивідуальній основі; 4) транснаціоналізація діяльності, переважаюча роль концентрації капіталу та централізації управління на наддержавному рівні, значний вплив світогосподарських зв'язків і механізмів на систему державного регулювання діяльності туристичної сфери; 5) технологічна і фінансово-інформаційна залежність, яка передбачає значну інноваційну спрямованість складових індустрії туризму, переважаючу роль інформаційно-комунікаційної складової, яка забезпечує ефективність туристичної діяльності; 6) стандартизація та уніфікація технологій обслуговування в туризмі, яка гарантує якість туристичної послуги незалежно від часу та місця її отримання; 7) соціалізація туризму завдяки відповідній державній політиці та діяльності некомерційних, недержавних та міжнародних організацій, спрямованій на розширення доступності туристичних послуг для менш заможних верств населення, на формування туристично спрямованого життєвого стандарту, коли туризм стає невід'ємною складовою стилю життя більшості населення країни.

Національний туристичний ринок України є ринком країни перехідної економіки з середнім рівнем соціально-економічного розвитку, що формує ринкові структури